

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za sociologiju

Uvod u znanstveno istraživanje

Mentor: prof. dr. sc. Vjekoslav Afrić

SEMINARSKI RAD

Društvena stratifikacija

Martina Zubec

Jednopedmetna sociologija

Prva godina

mazubec@ffzg.hr

Zagreb, svibanj 2006. godine

Društvena stratifikacija

Sažetak

U svim ljudskim društvima postoji neka vrsta društvene nejednakosti, što posebno vrijedi za moć i ugled. Moć je stupanj do kojega pojedinci ili skupine mogu nametnuti svoju volju drugima, sa ili bez pristanka tih drugih, dok se ugled odnosi na količinu poštovanja ili časti povezanih s društvenim položajem, osobinama pojedinca i načinom života.

Bogatstvo se odnosi na materijalnu imovinu koja je definirana kao vrijedna u određenim društvima. Termin društvena nejednakost se odnosi na postojanje društveno stvorenih nejednakosti. Društvena stratifikacija znači nazočnost društvenih skupina koje su rangirane jedna iznad druge, na temelju količine moći, ugleda i bogatstva koje njihovi članovi posjeduju.

Ključne riječi: društvena stratifikacija, društvo, kapitalizam, klasa, nejednakost

Uvod

Određene društvene skupine imaju zajedničke identitete, interese i slične načine života. Međutim, društvena nejednakost može postojati i bez društvenih slojeva. Ondje gdje su nekad postojale klase, čiji su članovi imali neku vrstu svijesti i interese sad postoji neprekinut kontinuitet statusa po zanimanju, određen različitim stupnjem ugleda i ekonomskog nagrađivanja. Time je hijerarhija pojedinaca zamijenila hijerarhiju društvenih skupina.

„Među članovima svakoga sloja postoji tendencija da razvijaju vlastitu subkulturu, tj. određene norme, stavove i vrijednosti koji su osebujni za njih kao društvenu skupinu. Subkulture slojeva pokazuju tendenciju da budu veoma različite kad su mogućnosti za kretanje iz jednog sloja u drugi vrlo malene“ (Haralambos, 1994:37-38). Ona može biti usmjerena prema gore, kao na primjer prijelaz iz radničke u srednju klasu ili obratno. U zatvorenim sistemima koji nude male mogućnosti za društvenu pokretljivost, položaj pojedinca je obično pripisan, uvjetovan rođenjem i pojedinac ne može učiniti gotovo ništa da ga izmijeni. Za razliku od toga, sistem stratifikacije u kapitalističkom društvu može poslužiti

kao primjer visoke društvene pokretljivosti ili otvorenog sistema. Neki tvrde da je klasna pozicija stečena vlastitim odlikama i sposobnostima. Mnogi sistemi vjeruju da je društvena nejednakost biološki utemeljena. Ona je prirodna ili fizička, sastavljena od razlika u godinama, zdravlju, tjelesnoj snazi i osobinama duha. Društvena nejednakost se sastoji od povlastica koje ljudi imaju u odnosu na druge, kao bogatstvo, ugled i moć. Ona tvori osnovicu sistema društvene stratifikacije. Biološki faktori postaju važni u mnogima stratifikacijskim sistemima zbog značenja koja im pridaju različite kulture. Takva vjerovanja služe da bi objasnila sistem, opravdala ga i legitimirala pozivajući se na prirodu.

Društvena stratifikacija – funkcionalističko gledište

Funkcionalisti „pretpostavljaju da postoje stanovite temeljne potrebe i funkcionalni preduvjeti kojima treba udovoljiti da bi društvo preživjelo“ (Haralambos, 1994:41). Oni polaze od pretpostavke da dijelovi društva tvore integralnu cjelinu i tvrde kako je određeni stupanj reda i stabilnosti bitan da bi društveni sistemi funkcionirali. U prvom redu, oni se bave funkcioniranjem društvene stratifikacije, njezinim doprinosom održavanju i dobrobiti društva.

Talcott Parsons

„Talcott Parsons vjeruje da se red, stabilnost i suradnja u društvu temelje na vrijednosnom konsenzusu, to jest na općem sporazumu pripadnika društva o tome što je dobro i vrijedno“ (Haralambos, 1994:42). „Jezgra nekog društva kao sistema jest strukturirani normativni poredak s pomoću kojega je kolektivno organiziran život stanovništva. Kao poredak, ova jezgra sadrži vrijednosti kao i izdiferencirane i posebne navedene norme i pravila, a sve one zahtjevaju kulturne reference kako bi dobile smisao i legitimnost“ (Parsons, 1991:21).

Stratifikacija je rangiranje jedinica u nekom društvenom sistemu u skladu sa zajedničkim sistemom vrijednosti, koje je prihvaćen i prema tome opravdan, ispravan i prikladan. To su „skupne predodžbe koje definiraju poželjne tipove društvenog sistema.“ (Parsons, 1991:161). Funkcionalisti su skloni promatrati odnos između skupina u društvu kao odnos suradnje i međusobne zavisnosti, budući da jedna skupina nije samodostatna i ne može udovoljiti

potrebama svojih pripadnika. Organizacija čiji se raspon širi, uključuje centralizaciju i diferencijaciju vodstva i autoriteta, prema čemu se određuje i status ovisan o važnosti posla koji obavljaju. Kao i razlike u ugledu, nejednakost u moći se također temelji na zajedničkim vrijednostima. Moć je prihvaćena kao takva zato što se oni koji su na pozicijama vlasti služe svojom moći da bi postigli zajedničke ciljeve, izvedene iz centralnih vrijednosti društva. Parsons shvaća društvenu stratifikaciju i kao neizbježnu i funkcionalnu za društvo zato što je izvedena iz zajedničkih vrijednosti društvenih sustava te služi integraciji različitih skupina u društvu.

Kingsley Davis i Wilbert E. Moore

Davis i Moore dokazuju kako postoje određeni funkcionalni preduvjeti kojima valja udovoljiti da bi se sistem održao i funkcionirao. Jedan preduvjet je podjela uloga i savjesna izvedba. „Socijalna nejednakost je nesvjesno razvijeno sredstvo pomoću kojeg se osigurava da najvažnije društvene funkcije obavljaju najkvalificiraniji pojedinci“ (Kuvačić, 1990:50). Ljudi se razlikuju u svojim sposobnostima i talentima, te se položaji koji tvore društvo razlikuju na temelju njihove važnosti za održanje. „Jedna od bitnih funkcija stratifikacije je povezati najспособnije ljude s funkcionalno najvažnijim položajima“ (Haralambos, 1994:44). Visoke nagrade ugrađene u te položaje osiguravaju potreban stimulans i motivaciju za takvo djelovanje. „U svakome slučaju, primarni funkcionalni odnos između odraslih pojedinaca i njihovih društava tiče se doprinosa odraslih kroz pružanje usluga, te zadovoljstava ili nagrada što tako stječu“ (Parsons, 1991:24). „Najveću nagradu i najviši rang imaju oni položaji koji su: od najveće važnosti za društvo i koji iziskuju najveće uvježbavanje i talent. Prvi faktor se tiče funkcije i ima relativni značaj, a drugi se odnosi na oskudicu sredstava“ (Kuvačić, 1990:347-8). Važnost nekog položaja mjeri se stupnjom u kojem je taj položaj jedinstven i stupnjom od kojega su drugi položaji ovisni o dotičnome.

Melvin M. Tumin

Tumin smatra kako razlike u plaći i ugledu po zanimanju mogu biti posljedica razlike u njihovoj moći, a ne funkcionalnoj važnosti. Davis i Moore smatraju da samo ograničeni broj pojedinaca posjeduje talent da stekne vještine potrebne za funkcionalno najvažnije pozicije.

Tumin upućuje da ne postoji uspješna metoda mjerenja tih talenata i dokaz da je taj talent potreban. Društvena stratifikacija može djelovati kao barijera motivaciji i regrutiranju talenata. „Što je društvo kruće stratificirano to je manja šansa da će biti otkriven neki novi podatak o talentima njegovih članova“ (Kuvačić, 1990:358). Što je klasna pozicija niža, to je veća vjerojatnost da će okončati školovanje što ranije i manje se truditi da dospije na visoko nagrađeni položaj. Također, sebično korištenje moći za vlastite interese može ograničiti dolazak talentiranih pojedinaca na visoko nagrađene položaje.

Tek ako postoji uistinu ravnopravan pristup regrutiranju i obuci za potencijalno nadarene osobe, moguće je opravdati različito nagrađivanje kao funkcionalno.

Diferencijacija može potaknuti neprijateljstvo, nepovjerenje i sumnjičavost. Ona razdvaja i oslabljuje društvenu integraciju i smanjuje potencijal za društvenu solidarnost.

Michael Young

Young zamišlja neko buduće britansko društvo u kojem će najsposobniji zapremati funkcionalno najvažnije položaje prema zaslugama s otvorenom mogućnosti da ostvare svoj talent. Taj sistem raspodjele uloga naziva se meritokracija. Međutim, on izražava sumnju da bi takav sistem bio funkcionalan za društvo. Pripadnici nižih slojeva mogli bi postati demoralizirani. Budući da su svi odgajani u ambicioznom duhu, neuspjeh bi ih mogao posebno frustrirati. Talent i sposobnost bi se crpio iz nižih slojeva. U meritokraciji društveno inferiorni zaista jesu inferiorni. Viši sloj bi mogao izgubiti sumnju u sebe i vladati arogantno, prezirući niži sloj, što bi moglo dovesti do sukoba. Ta slika sugerira kako bi meritokratski sistem mogao biti disfunkcionalan. Ona izaziva sumnju u liberalna načela pravednog društva.

Društvena stratifikacija – marksističko gledište

Marksistička gledišta promatraju stratifikaciju kao strukturu koja ne integrira, već dijeli i izrabljuje druge. Moć vladajuće klase izvire iz činjenice da posjeduje i kontrolira proizvodne snage te izrabljuje i tlači podređenu klasu. Prema Marxu, „klasa je društvena skupina čiji su članovi ujedinjeni jednakim odnosom prema proizvodnim snagama“ (Haralambos, 1994:50).

Klase nastaju kad se proizvodni kapacitet proširi izvan razine potrebne za opstanak, što se događa kad zemljoradnja postane dominantna. Privatna imovina i višak bogatstva tvore osnovicu za razvoj klasnih društava. „Odnos između glavnih društvenih snaga je odnos međusobne ovisnosti i sukoba“ (Haralambos, 1994:51). Politička moć vladajuće klase stoga potječe iz njezina vlasništva i kontrole nad proizvodnim snagama, čime promovira svoje političke i zakonske interese. Ideologija kapitalizma kao slobodnog društva skriva pravu narav izrabljivanja i tlačenja, a temeljni sukobi klasnog društva ostaju neriješeni. Prema Marxu „povijest svih društava do danas je povijest klasne borbe“ (Haralambos, 1994:52). Velike promjene u povijesti uključuju zamjenu jednog oblika privatnog vlasništva drugim, i jedan tip proizvodnje drugim. On je pravio razliku između „klase za sebe“ i „klase po sebi“. Klasa po sebi je skupina koja ima zajednički odnos prema proizvodnim snagama. U klasi za sebe članovi imaju klasnu svijest i solidarnost. Konačna faza je postignuta kad članovi spoznaju da kolektivnom akcijom mogu zbaciti vladajuću klasu. Marx je vjerovao da će određeni činitelji kao upotreba strojeva, razlika u bogatstvu i konkurencija dovesti do propasti kapitalizma i komunističke utopije kakvoj se nadao.

Društvena stratifikacija – veberovsko gledište

Weber klasu definira kao skupinu pojedinaca koji imaju sličan položaj u tržišnoj privredi i dobivaju slične ekonomske nagrade. Glavna klasna podjela je između onih koji posjeduju proizvodne snage i onih koji ih ne posjeduju. On razlikuje 4 klasne skupine u kapitalističkom društvu: posjednička gornja klasa, „bijeli ovratnici“ (bez posjeda), sitna buržoazija i klasa manualnih radnika. On ne vidi razloga zbog kojega bi ljudi morali razviti zajednički identitet. Nezadovoljni pojedinac može reagirati na niz načina kako bi zbacio kapitalizam. Raspodjela moći nije nužno povezana s raspodjelom klasne nejednakosti. „Položaj kolektiva nižeg reda ili pojedinca u stratifikacijskom sistemu mjeri se razinom njihova ugleda ili sposobnošću da se služe utjecajem“ (Parsons, 1991:166). Status, a ne klasa, čini osnovicu za formiranje društvenih skupina iz zajedničkih interesa i identiteta i jednaka klasna situacija ne pripada nužno istoj statusnoj skupini. Statusna skupina se sastoji od pojedinaca koji imaju slične društvene časti. Njihova nazočnost unutar pojedine klase i statusnih skupina koje presijecaju klasne podjele može oslabiti solidarnost i klasnu svijest. Ni jedna teorija ne može odrediti i protumačiti odnos klasa, skupina i stranaka jer je ono kompleksno i promjenljivo.

Klasa u kapitalističkom društvu

Većina sociologa dijeli 3 glavne klase: gornja klasa- vlasništvo nad sredstvima proizvodnje, srednja klasa- posjedovanje određenih kvalifikacija i niža radnička klasa- posjedovanje manuelne radne snage. Oni se razlikuju po odnosu na proizvodne snage i strategijama stjecanja ekonomske nagrade. Prema Parkinu nagrađivanje po zanimanju je posljedica potražnje za vještinama i stručnosti na tržištu. Klasna nejednakost je rezultat nejednakosti u ugledu nekog zanimanja određenoj prema nagradi za to zanimanje. U radničkoj klasi nagrađivanje je povezano prema hijerarhiji vještina, tj. kvalificiranosti. Gledajući manuelne ili „plave ovratnike“ i nemanuelne ili „bijele ovratnike“ sociolozi primjećuju razlike u plaćama, sigurnosti zarade i zaposlenja, beneficija i samoj kvaliteti života na strani bijelih ovratnika. Nadalje, u radničkoj klasi postoji klasni identitet i interesi tvoreći osebujne subkulture. Ona prihvaća život kakav jest, dok srednja klasa upravlja svojom sudbinom, te vlastitom ambicijom može popraviti svoj položaj. Ona ističe individualna postignuća i strategiju, nasuprot radničkoj klasi. Srednja klasa vidi društvo kao ljestvicu po kojoj se moguće uspinjati, a ne kao strogu podjelu između nadređenih i podređenih gdje je prelazak te granice nemoguć. Vlasništvo, profit i tržište imaju središnje mjesto u društvenom uređenju. Uloge države i tržišta rada su sekundarne i pod utjecajem moći kapitala. Putem poreza i socijalne skrbi, država malo čini na raspodjeli dohotka. Moć kapitalističke klase odražava nejednakost bogatstva i dohotka. Međutim, mišljenje da privatno vlasništvo je bitna determinanta raspodjele nagrada u kapitalističkom društvu postaje dvojbena kad se navedu primjeri iz soc. društava u kojima su proizvodne snage u državnom vlasništvu.

Harry Braverman dokazuje kako se klase u kapitalističkom društvu stalno razvijaju, pa nema smisla stanovništvo definirati u neke slojeve. Proces formiranja klase uglavnom usmjerava promjene u prirodi rada. „Kapitalizam uključuje maksimizaciju profita, što rezultira akumulacijom kapitala“ (Haralambos, 1994:88). Proizvodni odnosi se dijele na dominaciju i podložnost. Konačan rezultat je dequalifikacija radne snage, smanjenje njene kontrole i plaća. Njihov je rad degradiran eliminiranjem vještina zbog čega dobivaju nisku naknadu za rad. Proces rada transformiran je akcijom za većom proizvodnošću, boljom kontrolom, jeftinijom radnom snagom i većim profitom. Postoji unutargeneracijska pokretljivost koja se mjeri

uspoređivanjem statusa pojedinca u više faza u životu. Međugeneracijska pokretljivost se odnosi na društvenu pokretljivost među generacijama, npr. prema statusu oca i sina.

Dahrendorf dokazuje kako se priroda klasnih sukoba izmijenila zbog visoke stope društvene pokretljivosti, čime će se solidarnost i intenzitet klasnog konflikta smanjiti. Silazna pokretljivost također doprinosi stvaranju jednakosti, unoseći konzervativne elemente u društvene slojeve.

Društvena stratifikacija u socijalističkim društvima

„Socijalistička ili komunistička društva su društva u kojima se sredstva proizvodnje u zajedničkom vlasništvu. Marx je vjerovao da je javno vlasništvo nad proizvodnim snagama prvi i temeljan korak k stvaranju egalitarnog društva“ (Haralambos, 1994:98). Klase će nestati i svima će biti zajednički vlasnički odnos prema proizvodnim snagama. No prepoznatljivi slojevi društva su nazočni u svim socijalističkim državama. Tu postoji podudarnost između nejednakosti u nagrađivanju po zanimanju, hijerarhije ugleda po zanimanju i razine stručnosti i kvalifikacije. Prema Wesolowskom, „premda društvena stratifikacija postoji, nestanak klasa u marksističkom smislu je uklonio temeljni izvor sukoba“ (Haralambos, 1994:99). Premda postoji ekonomska nejednakost, ona je određena načelom „svakome prema radu“. Udio pojedinca je određen kvalitetom rada. Oni koji se nalaze na položaju vlasti, upotrebljavaju svoju moć za dobrobit društva. Đilas smatra da velike razlike u primanjima dijele novu klasu, sastavljenu od političkih birokrata, od ostatka društva. U jednopartijskoj državi, politički birokrati monopoliziraju vlast za promicanje vlastitih interesa. Komunizam nije ispunio očekivanja zagovornika prema jednakosti, jer se povlastice elite i dalje ne smanjuju.

Zaključak

Sociolozi svijet shvaćaju prema vlastitim vrijednostima, utemeljenim na nazorima i teoretskim perspektivama unutar discipline. „Često se za funkcionalizam tvrdi da se temelji na konzervativnoj ideologiji, a marksizam na radikalnoj ideologiji“ (Haralambos, 1994:101). Funkcionalistička stajališta pružaju podršku i opravdanje društvenoj nejednakosti. Smatraju da su red i stabilnost dobri za društvo i pokušaj razaranja tog sistema smatra se štetnim. Marksističke teorije se zalažu za fundamentalne društvene promjene u suvremenim društvima.

Komunistički sistem je jedino pravedno i ispravno društveno uređenje. Teorije stratifikacije se temelje na ideologiji. „Podaci o različitim ishodima stratifikacije ozbiljno upućuju na analizu alternativa. Podaci o mogućnosti društvenog rasta u uvjetima ravnopravnijeg nagrađivanja takvi su da se traganje za alternativama čini izvanredno vrijednim truda“ (Haralambos, 1994:103). Društvena stratifikacija je pojava koja prati ljudsko društvo od samih početaka. Kroz povijest su zabilježeni pokušaji promjene društva, borbe za jednakost i prava. Razne ideološke teorije su prikazivale idealan način funkcioniranja društva u kojem su razlike i neravnopravnost svedene na minimum. Takve teorije su u praksi nemoguće jer je u ljudskoj naravi da teži postizanju moći, većeg vlasništva i višeg statusa od onog koje posjeduje. Ljudima treba neki tip vlasti koji će ih voditi i usmjeravati njihove odnose i kretanja, jer bi u stanju bezvlašća nastala pomutnja i kaos izazvan neodređenošću granica i pravila. Jednakost u društvu je vrlo teško, ako ne i nemoguće postići u punom smislu. Pojedincima bi trebalo olakšati obrazovanje i mogućnost razvijanja vlastitih sposobnosti i kvalifikacija kako bi mogućnost društvene pokretljivosti bila veća. „Glavni funkcionalni problem što se tiče odnosa društvenog sistema osobe jest učenje, razvoj i održavanje tokom životnog ciklusa dovoljne motivacije za sudjelovanje u oblicima djelovanja koje društvo cijeni i kojima upravlja“ (Parsons, 1991:23). Pojedini poslovi bi se trebali ocjenjivati na temelju uloženog truda i doprinosa zajednici, bez predrasuda i stavljanja onih s većom ekonomskom moći u bolju poziciju koja izrabljuje niže klase. Svi trebaju imati svoja prava i mogućnosti za pristojan život. Dakle, stratifikacija i podjela društva je sastavni dio života i funkcioniranja, no neke temeljne postavke i nepisana pravila bi se trebala izmijeniti i poboljšati kako bi društvo bilo ravnopravnije i usklađenije. U današnjem svijetu takav primjer je demokracija, koja idealno prikazuje jednaka prava i temelje slobode dostupne svima, no vrlo često ta prava su iskrivljena i nedostupna ljudima svih socioekonomskih položaja na korist vladajućeg sloja društva.

Literatura:

1. Haralambos, Michael – Robin Heald (1994.) *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus
2. Parsons, Talcott (1991.) *Društva*. Zagreb: Biblioteka August Cesarec
3. Kuvačić, Ivan (1990.) *Funkcionalizam u sociologiji*. Zagreb: Naprijed

Summary

In every human society exists some sort of social inequality, which especially stands for power and reputation. Power is a degree up to individuals or groups can impose their will to others, with or without their consent, while reputation applies to the amount of respect or honor linked with social position, characteristics of individual and the way of life.

Wealth applies to material property which is defined as valuable in some societies. Term social inequality applies on existence of socially created differences. Social stratification means presence social groups which are ranged one above the other, on the basis of power, reputation and wealth their members possess.

Keywords: social stratification, society, capitalism, class, inequality